

Z. Karvalics László

A MONOLOGIZÁLÓ ROBOTTÓL A PLANETÁRIS ÁDÁMIG

EGY MAJD FÉLSZÁZ ÉVES ESSZÉ NYOMÁBAN

2018-04-13 | **ESSZÉ**

Egyáltalán nem mindegy, hogy Epikurosz mikor is ajánlotta kortársainak, de főleg a szellem embereinek életstratégiaként a visszavonultságot, a távolmaradást a közélettől: a Nagy Sándor halálát követő, belviszályokkal, rabszolgalázadásokkal vérzivatarossá lett korban, szüleinek kivégzése után.

Ehhez az időszakhoz természetesen nem lehet hasonlítani 2018 áprilisának Magyarországot, hiszen a létünket és kultúránkat fenyegető apokaliptikus veszélyek és a nemzetünkkel szemben összeesküdő világszervezetek kizárólag azok elméjében léteznek, akik ezt a fantomképet megkonstruálták. Meg azokéban, akik bármilyen hazugsággal illusztrálni és hitelesíteni igyekeztek ezt a szürreálisan eltorzított alternatív valóságot, hogy minél jobban terjedjen az üzenet, s végül azokéban, akik a kétség szikrája nélkül átvették és a maguk képére formálták mindezt.

a rendíthetetlen nyugalom

Epikurosz tudta, hogy „*hamis vélemény útján értéktelen szükséglet keletkezik*”, s mi is tudjuk, hogy információs bűnökből kovácsolt talapzatra nem építhető

semmiféle, morálisan is elfogadható kormányzás. De vajon ilyen körülmények között működőképes lehet-e az ataraxia, a rendíthetetlen nyugalom? Aki csak a kertjéből szemléli a történelmet, amely éppen végbemegy körülötte, az kétségkívül megtagadja a humanizmus eszményét. De vajon mi számít tettek, ami a közéleti mezőn kívül születik? Ha valaki posztolja Vörösmarty 1846-os *Országháza* című versét, hogy az „*ezzé lett magyar hazátok*” záró sor előtti strófákból bontsa ki a közös élményt? (A költő szavaival: amikor már azt hittük, hogy vérontó harcok után leszállt a béke, hogy hazánk anyaként ölel keblére minket, szenny, gyász és rút ferdítés közepette milliók gyűlölnék és dacolnak, járnak dobszóra szavazni, s a nemzetnek nem marad más, csak tompa, zsibbadt fájdalom).

*

Az óbudai hegyoldalba nem kúszik fel a plakáttépkedések zaja, a korteskórusok kakofóniája. Az iparszerűen érkező kormánypárti SMS-ek sem zavaróak annyira, hogy ne lehetne követni József Attilát a legnehezebb napok során: „*a működésben van a nyugalom*”. Igaz, ezt nem papírhalom, hanem digitális karaktertömeg tükrözi, de a sok olvasás stimmel: egy készülő nagyobb munkámhoz lapozgatom a négy éve, pátriárkai korban elhunyt Jaroslav Krejčí (1916–2014) három, angolul megjelent könyvét.

A Monarchia egyik utolsó szülötte regénybe illő életútja és rendkívül eredeti történetszociológiai munkássága okán már régóta nagyobb figyelmet érdemelne a magyar társadalomtudományi gondolkodásban – különös tekintettel arra, hogy sajátos civilizáció-fogalma és a történelem struktúraképző és struktúra-átalakító logikájáról írott munkái számos előképét hordozzák ünnepezt mai történelem-elméleti rendszerezéseknek.

Ám hirtelen valami egészen váratlanba szaladok magyar nyelvű Krejčí-szövegekre vadászva a weben. A szocialista Csehszlovákiából hosszú börtönévek után Angliába emigráló Krejčí tollából, immár brit egyetemi professzorként közölt érdekes írást az *Internationale Dialog Zeitschrift* 1970/4-es száma (*Der monologische Robot als*

Gefahr), amelyre az erdélyi Korunk igényes szerkesztői olyannyira felfigyeltek, hogy 1971/3-as számuk Látóhatár rovatának 487–488. oldalán egy magát még névbetűivel sem azonosító munkatárs ihletetten tömör összefoglalását adta a gondolatmenetnek.

Ebben a magyar nyelvű tolmácsolásban minden gondolat olyan, mint egy aforizma a Bölcsességek Könyvéből, és ezeket összefűzve borzongató, egészszé szerveződő láttelepet kapunk, amelyben nemcsak a Múlt, hanem a Jelen minden árnyéka is benne rezeget. Valódi gondolatrégészeti szenzáció, amely méltó, hogy szinte teljes terjedelmében, eredetiben idézzük (kizárólag a tördeléssel és egy apró kihagyással átalakítva):

„Az autonómiáját elvesztő ember robottá válik, a monologizáló robot pedig e típus riasztó válfaját képviseli.

Mi jellemzi e sajátos robotember modelljét? A monológ a politikai és ideológiai narcizmus kifejezése. A párbeszédre képtelen ember csak önmagára és önmagába tekint, képtelen viszont saját tevékenységének és nézeteinek önkínzó elemzésére.

Démoni hatalomvágy fűti. Türelmetlen mások felfogásával szemben, és híján van az autonóm személyiségnek.

megsemmisíti önmagát

A monológ mint magatartás összeegyeztetetlen az önmeghatározó személyiségalkítással, s éppen ezért a nem-autentikus emberi lét hordozója. A monologizáló robot

csak reagálásra képes, és megsemmisíti önmagát mint önalakító alanyt. Abszolút felelősséget igényel önmaga fölött, létszükségletei közé tartozik az elnyomás és a túlerő.

A monologizáló dogmatikus értelem úgy érzi, hogy egyedül ő jogosult megteremteni a regnum hominis igazi birodalmát, e küldetésében pedig kizárólagos letéteményese a fetiszált Abszolút Eszmének. A dialektikus értelem – e monologizáló ráció ellentéte,

s mint ilyen, sohasem abszolút fogalmakban fejezi ki a világot. A ratio dialectica felszabadítja önmagát minden fetisizmus alól.

... Ez a típus mindig előnybe helyezi az epigonizmust az eredetiséggel szemben, fontosabb számára a csatlakozás, mint a kezdeményezés. A monológ fanatikussá teszi az embert, és akadályozza humánus felszabadulását a dialógus jegyében. Képviselői meg vannak arról győződve, hogy ők minden érték őrzői, rajtuk kívül pedig nincs semmi.

Képtelenek arra, hogy olyan kérdésekben döntsenek, amelyek még eldöntetlenek; ők a tekintély-elv megszállottjai. Elutasítanak minden önállóságot, és közegi ellenállást tanúsítanak ama felfogással szemben, amely az emberi mikrokozmoszt egyszeri, felcserélhetetlen értéknek tekinti.

A monologizáló robot az alárendeltség foglya, ő – az abszolút alattvaló – alkalmatlan és képtelen a szabadságra. Csupán az ajándékba kapott szabadságot tudja élvezni, az autentikus szabadság ugyanis a választásban, az alkotó tettben nyilvánul meg”.

*

Akkor újra: mi az alkotó tett? Krejčí például látott esélyt arra, hogy a párbeszédbe a monologizáló robotokat is sikerüljön bevonni. A dialógusban egyenesen a humanista elv kiterjesztését látta: „*az új planetáris Ádám a dialógusban születik, annak fe-szültségében izmosodik*”.

Krejčí ugyanis nem követte el azt a hibát, amit Morus Tamás 1532-es tévedése óta mindazok, akik rosszul értelmezték a dialógus szót. Valójában duológusról kellene beszélni, a dia- előtag ugyanis nem a kettőt, hanem *az átvitel mozzanatát* fejezi ki.

túloz és téved

Ugyanakkor William Safire (1929–2009), aki a dialógus félreértelmezésének vitriolos kritikáját adta 1984-ben, a New York Times Magazin nyelvi rovatában, túloz és téved, amikor azt állítja, nincs értelme szóteremtéssel kifejezni, ahogy egyre többen érintettek a dialógusban.

Valójában egyedül annak nincs értelme, hogy a számosságot egészen pontosan adjuk meg: a négy főnél (a quadrilógusnál) nem is lép tovább senki, mert nyilvánvaló, hogy egy ponton túl minden *multilógus* (multilogue – sokak párbeszéde sokakkal). Épp a közösségi média világában látjuk ennek az elvnek az érdekes, bár furcsa korlátokkal megvalósuló gyakorlatát.

A különösen nagy méretre utaló *megalógus* (megalogue) pedig Safire-nál csak egy gonosz szójáték (a babble of a million rabble – a csőcselék demagóg fecsegése), miközben például Amitai Etzioni politikafilozófiájában a közösségekből felépülő közösségek tagjainak dialógusa a közös (morális) értékek megkonstruálásáért. És még a googológusnak (googologue) is van értelme, amivel Safire szintén élcélődik. A ritkán használt *googol* szóval a felbecsülhetetlenül nagy számot fejezik ki a

matematikusok[1], és valóban, amiként az idegsejtek lehetséges kapcsolatainak száma meghaladja az univerzumot alkotó elemek számát, úgy éri el ugyanezt a nagyságrendet az emberiséget alkotó valamennyi egyed között végbemenő lehetséges jelentéscserék elvi száma. A googológus tehát valóban Krejčí planetáris Ádámjáról szól: ha az emberré válás során a dialógus csak az 50–70 fős kisközösség többi tagjára vonatkozott, akkor ma a párbeszéd potenciális tere tényleg az egész bolygó, annak valamennyi emberével. Ez az a dimenzió, amelybe „a monologizáló dogmatikus értelem” retteg behatolni, s mindent elkövet, hogy démonizálja.

S persze így a robot-ember Epikurost sem értheti, aki a vesekő okozta irtózatot görcsöktől forró vizes kádba menekülve is arra kéri egyik tanítványát, haldoklása közben, hogy a másik tanítvány magára maradt gyermekeit istápolja. A filozófus ugyanis tudta, hogy amiben a bölcsesség részesíthet minket, azon jószágok közül a legértékesebb a barátság, mely *„minden reggel körbejárja a világot, hogy felébressze az embereket, s azok kölcsönösen szerencsét kívánjanak egymásnak.”*

[1]A googol a 10^{100} , vagyis a tíz szexdecilliárd egyedi elnevezése: ha leírnánk, az 1-es számjegy után száz nulla állna. Egy kilencéves fiúcskától származik: Milton Sirotta egy amerikai matematikus unokaöccse volt, aki 1938-ban nevezte el a végtelennél kisebb, mégis elképesztően nagy valószínűségű számot ekképpen. Ebből származik amúgy a Google elnevezés is, egy véletlen tévesztésnek köszönhetően. S valóban, a szám azt is jól kifejezi, hogy a neuronokhoz és az emberekhez hasonlóan a digitális objektumok közti összekapcsolódások lehetséges és valószínű száma is ugyanezt a nagyságrendet ostromolja.

kép | shutterstock.com